

ЦІННІСНІ ВИМІРИ ПОЛІТИКИ

УДК 32:124.5.002.32

Косяк Ярослав Олегович,
аспірант кафедри політичних наук
Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова

ВПЛИВ ПОЛІТИЧНОГО МІФУ
НА ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОЇ СИСТЕМИ ЛЮДИНИ

У статті досліджується роль політичного міфу у процесі формування політичних цінностей. Автор досліджує технологічну здатність міфу задавати певний мотив діяльності людини та впливати на свідомість з метою створення певної реальності.

Ключові слова: політичний міф, політичні цінності, міфологічна свідомість, політичний ритуал, стереотип.

Епоха масової інформації змушує використовувати в управлінні суспільством, конкуренції з політичними суперниками інформаційні технології, засновані на знанні людської природи, міфологічного підґрунтя колективного несвідомого. Політика набуває вираженого ірраціонального виміру, що виникає із сутності мас, які готові усвідомлювати свої інтереси в яскравих образах. Шалений коловорот образів сприяє міфологізації свідомості сучасної людини, оскільки міф є стійкою структурою і дозволяє внести певну упорядкованість в хаотичну «картину світу». Міф виявляється тією самою «реальністю», в яку людина щиро вірить. У політичній науці і практиці міф стає одним з інструментів впливу на політичну свідомість і політичну дію. Міф є способом опрацювання інформації на колективному рівні. Він допомагає структурувати світ і осмислювати його певним чином.

Метою статті є дослідження ролі та механізмів впливу політичних міфів на процес формування політичних цінностей людини.

Політичний міф – це міф, який використовується для реалізації політичних цілей: боротьби за владу, легітимізації влади, здійснення політичного панування [1]. Використання політичних міфів в якості інструменту політичної боротьби дозволяє здійснювати вплив на все суспільство. Політичну міфологію можна було б назвати прикладною міфологією, оскільки за будь-яким політичним міфом приховані цілком матеріальні інтереси певних осіб і груп.

Особливість політичного міфу в тому, що він завжди прагне стати реальністю. У цьому вкрай зацікавлені ті особи і групи, які даний міф експлуатують. І саме в кризові періоди суспільного розвитку активно використовується політична міфологія. Це спричинене тим, що політичний міф стає світоглядною системою, яка певним чином моделює дійсність, містифікує політичну реальність, створюючи при цьому своєрідний структурний елемент свідомості – міфологічну свідомість. Саме ця міфологічна свідомість дозволяє спростити складний політичний світ і зробити його більш зрозумілим та доступним для людини.

Міф дозволяє нам здійснювати комунікацію із зовнішнім світом. На цю функцію міфу вказував французький дослідник Р. Барт. Він вважав, що міф являє собою комунікативну систему. «Оскільки міф – це слово, то міфом може стати все, що покривається дискурсом. Визначальним для міфу є не предмет його повідомлення, а спосіб, яким воно висловлюється; у міфі є формальні межі, але немає субстанціальних. Наш світ нескінченно сугестивний. Будь-який предмет цього світу може з замкнуто-німого існування перейти в стан слова, відкритися для засвоєння суспільством - адже ніякий закон, ні природний, ні будь-який інший, не забороняє нам говорити про що завгодно» [2, с. 233-234].

Але міф не тільки дозволяє здійснювати комунікацію з навколишнім світом. Міф створює саму людину. Цю думку обґрунтовує М. Мамардашвілі вважаючи, що «людина є

штучна істота, народжена не природою, а самонароджувана через культурно винайдені пристрої, такі, як ритуали, міфи, магія і т. ін., які не є уявленням про світ, не є теорією світу, а є способом конструювання людини з природного, біологічного матеріалу» [3, с. 47]. Таким чином, міф перекидає місток від природного стану людини до цивілізації, конструює саму людину.

Політичний міф – завжди чиясь вигадка, навіть якщо він народжений реальністю. Так чи інакше, політичний міф має бути створений, і лише потім сприйнятий – спочатку як можлива реальність, потім – як реальність очевидна.

Логіка політичного міфу полягає в тому, щоб певний причинний зв'язок, котрий з'явився у результаті соціальної кризи, перенести в сферу міфічних образів, де може бути відшуканий новий причинний зв'язок і потім перенесений в політичну реальність. Політичний міф, таким чином, несе в собі своєрідну пошукову логіку, яка діє у відсутності повноти вихідних даних. Технологічна значимість політичного міфу для еліти полягає в можливості викликати на поверхню політичних процесів ту політичну цінність, яка дозволить задати певний мотив діяльності – через політичну рекламу, ритуал, містерію.

Політичні цінності виконують роль орієнтирів у складному світі політики, визначають її сенс і зміст. Є різні підходи до визначення цінностей. Основним призначенням цінностей є визначення найвищих принципів, які забезпечують злагоду в суспільстві чи соціально-політичних групах по відношенню до головних цілей і проблем. У змісті політичних цінностей відбиваються політичні ідеали, бажання та інтереси соціальних суб'єктів.

«Політологічний енциклопедичний словник» трактує політичні цінності як «сукупність ідей, уявлень і відповідних соціопсихологічних утворень (настанов, орієнтацій, переживань, стереотипів), що визначають цілеспрямовання, стратегію і тактику політичної діяльності» [4, с. 126].

Виходячи з цього, сукупність політичних цінностей створює певну систему, яка спрямовує характер політичних відносин суспільства і втілюється у комплексі його політичних інститутів. Для визначення сутності політичних цінностей необхідно зважити на те, що останні завжди є складовими цінностями певного соціуму, тобто мають соціальний характер.

Політичні цінності характеризуються трьома ознаками: 1) реалізація їх можлива лише в ході спільних дій (зусиль) людей; 2) активний характер впливу на всі сторони і механізми державної влади; 3) мають безпосередній зв'язок із єдиним інтересом соціальної спільноти [5, с. 59].

Соціальні цінності є продуктом суспільної свідомості, формуються на основі не індивідуального, а групового, соціального, яке охоплює і узагальнює діяльність багатьох поколінь, враховує своєрідність різних соціальних груп, досвід практичної взаємодії зі світом.

Виокремлення політичних цінностей серед соціальних пов'язане із специфікою явищ, які вони відтворюють, а саме з політикою, політичними явищами, взагалі зі сферою політичного. Якщо говорити про спеціальне політологічне трактування цінностей, то дуже перспективною може бути позиція, згідно з якою політичні цінності – це «ідеї, які виражають відношення великих соціальних груп і потреб суспільства з точки зору усвідомлення власних потреб» [6, с. 124]. Можна сказати, що політичні цінності – це узагальнені уявлення, які постають як політичні ідеали, основоположні принципи політичного мислення, які є ідеальними критеріями оцінки й орієнтації суб'єкта у політичній діяльності.

Варто зазначити, що будь-яка політична цінність не функціонує у свідомості соціальної групи чи індивіда самостійно. Вона знаходиться у відносинах і зв'язках між собою і створює певну цілісність, єдність – систему політичних цінностей. А система цінностей, у свою чергу, може стати ідеологією.

Ми вже зазначали, що у наш час спостерігається посилення процесу символізації політики, а відтак це призводить до нового розуміння ідеології, її ролі у формуванні

цілісного світосприйняття та впливу на неї політичної міфології. Варто відмітити мету будь-якого політичного режиму – сформувати систему цінностей, на яку орієнтується широкий загал. Таким чином, структура ідеології включає не тільки доктрини та ідеї, але й ретельно відшліфовані політичні міфи. Можна припустити, що міфи відображають підсвідоме прагнення людей знайти в них об'єднуючий сенс.

На сьогоднішній день, як зазначає Ю. Шайгородський, ми можемо спостерігати так званий «ціннісний вакуум», коли одні ідеї втратили свою актуальність, а інші ще не сформувалися [7, с. 99]. Саме такий стан речей у політиці є найсприятливішим для використання міфологем. У цей час створюються політичні міфи, в основі яких лежать несвідомі страхи, очікування та надії, нереалізовані бажання і прагнення. Тому привабливість тієї чи іншої ідеї залежить від рівня її міфологічності. Політична міфологія є результатом особливої діяльності зі створення й поширення ідей-міфологем, здатних вплинути на свідомість людини. Міфологія трансформує абстрактні соціально-політичні ідеали в конкретні образи, спроможні впливати на суб'єкта маніпуляції.

Дослідники даної проблеми намагаються довести, що міф може спотворювати певну дійсність. Доволі цікавою є теорія Р. Барта, де на думку вченого, міф можна розкласти за описаною схемою: означаюче – що означається – знак. Згідно з цим, міф надбудовується над первинною системою – мовою, – і відбувається зрушення. Дане явище дослідник назвав «викраденням мови». Суть «викрадення» полягає в тому, що міф перетворює сенс у форму. У ньому форма, яка «очищена» від сенсу, наповнюється поняттям. Поняття наповнене конкретикою, воно історичне. Але при цьому «в поняття вкладена не стільки сама реальність, скільки уявлення про неї; перетворюючись із сенсу в форму, образ багато в чому втрачає знання, що містилися в ньому, щоб наповнитися тими, що містяться в понятті» [2, с. 233]. Під впливом поняття сенс деформується. Тому Р. Барт зазначає, що функцією міфу є деформація реальності. Таким чином, міф виступає в якості фабрики зі зміни реальності. Він переробляє «рудю» навколишньої дійсності і дає на виході якийсь новий сплав – нову реальність. Втілювачем у життя нового світобачення є ритуал [9, с. 54].

Політичний ритуал – стандартизоване повторення політично значимих дій, ідеологічно (міфологічно) санкціонованих і драматично інсценованих, з метою регулярного підтвердження і зміцнення соціально-політичних порядків [10, с. 122]. Політичні ритуали мають тричленну структуру: вони припускають віддалення учасників ритуалу від повсякденного життя, занурення їх у надзвичайні умови і, нарешті, повернення в повсякденність, але вже в якості «присвячених». Дана структура реалізується за допомогою процесуальних символів, що транспортують смисли колективних дій у свідомість людини. Тим самим ритуал виступає найважливішим (і найдавнішим) способом колективного навіювання.

Політичний ритуал виконує наступні функції:

- 1) політичної соціалізації, що окреслює місце індивіда в певній політичній картині світу, визначаючи його поведінкову роль і форму діяльності;
- 2) повідомлення-твердження про тих, хто при владі;
- 3) політичної комунікації в міждержавних стосунках [7, с. 105].

Таким чином, політичний ритуал може створювати політичну реальність, котра виражається за допомогою символів та формує певну політичну свідомість.

Вважаємо, що дослідження ролі політичної міфології у формуванні політичних цінностей буде не повним без розгляду такого питання як пропаганда. Адже саме завдяки їй створені міфи потрапляють у свідомість.

Пропаганда – це послідовна, досить тривала діяльність, спрямована на створення або інформаційне оформлення різних подій з метою впливу на ставлення мас до ідей або політичних груп [4]. Пропаганда може розумітися як навмисне спровокована і спрямована кампанія з метою змусити людей прийняти певну точку зору чи цінність. Мета домінує, а засоби підпорядковані цій меті.

Є ряд правил, які зазвичай застосовуються в пропаганді. По-перше, щоб прищепити бажану точку зору або установку, необхідно привернути до них увагу людей. По-друге, об'єкт, на який бажано звернути інтерес, повинен бути представлений у сприятливому і привабливому світлі. По-третє, образи, які використовуються для впливу повинні бути простими. По-четверте, необхідне постійне повторення образів. У пропаганді важливо підштовхнути людей ототожнити певну ідею з їх внутрішньо груповими настроями. При цьому максимально використовувати емоційні установки і забобони. Таким чином, можна пов'язати свої погляди з певними сприятливими установками, якими люди вже володіють і це в такому випадку допоможе завоювати визнання.

Лише ретельно побудована система постійної подачі докладної і достовірної інформації формує розуміння з боку громадськості і дозволяє їй зрозуміти, наскільки важливою для них є саме ця ідея. Одним з найбільш ефективних методів пропаганди є використання соціальної структури суспільства.

Коли політик адресує аудиторії повідомлення з метою спонукати її до здійснення тих чи інших дій, то він неминуче стикається з проблемою сприйняття свого повідомлення аудиторією, яка вже володіє набором певних стереотипів. Впровадити нове повідомлення можна кількома шляхами:

1. Використовуючи вже існуючі стереотипи шляхом їх посилення.
2. Незначно скорегувавши існуючі стереотипи шляхом зміщення акцентів в повідомленні.
3. Замінивши існуючі стереотипи іншими. Заміщають стереотипи повинні бути більш емоційно забарвленими, жорсткими, що спонукають до активних дій [9, с. 112].

Термін «стереотип» ввів американський журналіст У. Ліппман у своїй книзі «Громадська думка», що вийшла в 1922 році. Термін запозичений з поліграфії. Так називаються друкарські форми, з яких друкується тираж газети чи будь-якої іншої поліграфічної продукції (йдеться про стару технологію високого друку). Порівняння з друкарським процесом досить наочно відображає технологію розповсюдження стереотипів у суспільстві: створюється якийсь шаблон, який потім тиражується в суспільстві за допомогою ЗМІ.

Л. Войтасик виділяє дві причини виникнення стереотипів: схильність людей до спрощеного мислення і прагнення виразити абстрактні поняття в конкретних образах. З цих двох джерел «виникають стереотипи, які виступають як умовні «ярлики», що наклеюються на людей і явища. Вони глибоко зачіпають весь процес сприйняття. Стереотипи також беруть участь у створенні стійких поглядів, що визначають помилкове ставлення до деяких ідей, людей та предметів» [11, с. 119].

Іншими словами, стереотипи можуть змінювати реальність, що дозволяє штучно конструювати помилкову «картину світу», створюючи та впроваджуючи в масову свідомість ті чи інші цінності. Стереотип лише виступає в ролі покажчика, відсилає нас до того або іншого міфу, але сам міфом не є. Він створює форми, які потім надходять у розпорядження міфу. Часто стереотип виступає в ролі тарана, який зламає опір аудиторії та пробиває її свідомість. А в цей пролом вже спрямовується політичний міф.

«Упакуванням» стереотипу є різні емоційні стани, які штучно пробуджуються у людей. Щоб викликати потрібні емоції, існує маса способів. В основному використовуються базові людські потреби і страхи, такі, як потреба в любові і схваленні, почуття безпеки, страх перед невизначеністю, сексуальні інстинкти, престижні цінності, почуття обов'язку і справедливості, почуття провини і т. ін. Саме завдяки емоціям стереотип проходить через захисні механізми психіки і «інфікує» свідомість міфами.

Отже, підсумовуючи, зазначимо, що проблема дослідження механізмів впливу політичних міфів на процес формування політичних цінностей полягає в тому, що цінності, як політологічна категорія, можуть мати двоякий зміст: об'єктивний і міфологічний. Людині складно розрізнити реальний та міфічний зміст цінності, адже для цього потрібні час і

об'єктивна інформація. Міфологізовані цінності мають історичне підґрунтя. У процесі розвитку суспільства вони, як і сама міфологія, хоча й перестають домінувати, але не зникають із суспільного життя. А деколи відроджуються й стають міфологемами – штучно створюваними конструкціями, що підтримуються ідеологічними засобами й інститутами.

«Конструювання» людини передбачає формування її внутрішнього світовідчуття, «картини світу». Іншими словами, міф не просто посередник, якась передатна ланка між людиною і реальністю. Міф опановує внутрішній світ людини, програмує його. Він керує людиною, поміщаючи її в особливу, міфологічну реальність. Алгоритм інтеріоризації міфу може бути представлений так: наявність певної міфологеми – сприйняття цієї міфологеми як чогось само собою зрозумілого – її діалектичне злиття з реальністю – раціональне виконання дій відповідно з міфом.

Література:

1. Лисенко В. Політичний міф як архаїзація соціокультурного простору в нових історичних умовах / В. Лисенко // Персонал. — 2007. — № 8. — С. 30 – 34.
2. Барт Р. Мифологии [пер. с франц. С. Зенкина] / Р. Барт. — М. : Академический проект, 2008. — 351 с.
3. Мамардашвили М. Философские чтения / М. Мамардашвили. — СПб. : Азбука-классика, 2002. — 832 с.
4. Політологічний енциклопедичний словник / За ред. Ю. С. Шемшученко. — 2-е вид., доп. і перероб. — К. : Генеза, 2004. — 736 с.
5. Голосовкер Я.Э. Логика мифа / Я. Э. Голосовкер. — М. : Наука, 1987. — 312 с.
6. Політологія: підручник / Ю. М. Розенфельд, Л. М. Герасіна, Н. П. Осипова, М. І. Панов, О. М. Сахань, О. В. Ставицька. — Харків : Право, 2001. — 325 с.
7. Шайгородський Ю. Політика: взаємодія реальності і міфу / Ю. Шайгородський. — К. : Знання України, 2009. — 400 с.
8. Барт Р. Миф сегодня / Р. Барт. — М. : Прогресс, 1994. — 129 с.
9. Цуладзе А. М. Политическая мифология / А. М. Цуладзе. — М. : Изд-во «Эксмо». — 384 с.
10. Шестов Н. И. Политический миф теперь и прежде / Под ред. проф. А. И. Демидова / Н.И. Шестов. — М. : ОЛМАПРЕСС, 2005. — 414 с.
11. Войтасик Л. Психология политической пропаганды / Л. Войтасик. — М. : Прогресс, 1981. — 321 с.

Косяк Я. О. Влияние политического мифа на формирование ценностной системы человека

В статье раскрывается роль политического мифа в процессе формирования политических ценностей. Автор исследует технологическую способность мифа задавать определенный мотив деятельности человека и влиять на сознание с целью создания определенной реальности.

Ключевые слова: *политический миф, политические ценности, мифологическое сознание, политический ритуал, стереотип.*

Kosyak Y. The influence of political myth on the formation of human value system

The article reveals the role of political myth in the formation of political values. The author explores the technological ability of myth to set some motive of human activity and to influence in order to create a certain reality.

Keywords: *political myth, political values, mythological consciousness, political ritual stereotype.*